

Posudek disertační práce

Mgr. Jana Hradová:

Pastorační vztah v porovnání se vztahem psychotherapeutickým

5 Autorka označuje jako cíl své práce „ukázat, v čem spočívají různá pojetí vztahu“, metodou je
excerpce literatury, deskripce a komparace. Přičemž vychází z „intuitivní teze, že vysoká
kvalita doprovázejícího vztahu je sama o sobě jedním z nejvýznamnějších pastoračních
prostředků“ (21). Pro komparaci ke vztahu v oblasti pastorační autorka zvolila oblast
10 psychoterapie, neboť „u obou jde o duši a duchovní rozměr života člověka“.

Práce má jasnou strukturu, dobře dopovídající svému názvu. V první části jde o zkoumání
vztahových aspektů v rámci pastorační péče, pak v oblasti psychoterapie. Zvláštní oddíl je
vyhrazen akutní, resp. krizové péči jakožto specifické oblasti vzhledem ke krátkodobosti
15 možných vztahů. Vlastnímu porovnání je věnována kapitola 8. (253nn).

Základem úvah o otázce vztahů není pro autorku individuální vztahová rovina, ale vychází z
důrazu na společenství věřících, „kde jsou lidé účastni příběhu těch druhých před Boží tváří“
(11), jedná o vztah „triadický“ (61). Úkolem pastorační péče pak je podpora, aby člověk mohl žít ve
vztahu k tomuto Bohu i ve vztahu k bližním. Proto jsou i zařazeny samostatné kapitoly o
20 pojetí společenství (skupiny) jak u části pastorační, tak i psychotherapeutické.

Metoda práce je tedy v zásadě jednoduchá: na základě rešerše literatury z obou oblastí vypsát
charakteristické znaky, informace, postupy, které by se mohly týkat tématu, a pak je vzájemně
25 porovnat. Provedení však již tak snadné nebylo. Řada jednotlivých témat, rozplétat jednotlivé
koncepty, hledat jejich východiska, ohlížet se po jejich praxi a nakonec vše utřídit a
zpřehlednit. Takže například str. 69-100 jsou výčtem situací, ve kterých se v církvi (nebo ve
víře) realizují vztahy, ale je zřejmé, že tento seznam by bylo možné či vhodné doplnit.
Například zcela chybí zmínka o vztazích, které by přicházely v úvahu skrze ústřední
instrument budování společenství, skrze kázání. Autorka se pak o zpřehlednění pokusila
alespoň náznakem v tabulce na str. 254. Pro porovnání zvolila sedm kritérií, která stručně
30 nazývá: důvod terapie – změna skrze – naslouchání – typ a projevy vztahu – kompetence –
metody a způsoby – aktivita klienta. Je pravda, že při představování jednotlivých konceptů, se
autorka na tato kritéria již zaměřovala, jejich volbu však nijak blíže nezdůvodňuje.

Cíl práce – vlastní komparace – ukazuje velmi dobře, že oba základní směry péče o člověka se
dnes nejen vzájemně nepopírají, ale spíše spolupracují a ovlivňují se. Někdy lze jen těžko
rozeznat, kdo koho a do jaké míry ovlivňuje a učí se od něho. V období posledního půlstoletí
docházelo k různým přesunům důrazů (v oblasti pastorační jde napořád o otázku míry
akceptace či spolupráce s psychologii či jinými vědami o člověku) a autorka poznamenává, že
40 dnes jde o „tendenci ke komplexní deskripci problematiky“ (255), přičemž různé přístupy
mohou vedle sebe dobře koexistovat. Za hlubší úvahu by samozřejmě stála otázka, zda tato
koexistence různých konceptů a přístupů je svým způsobem zapříčiněna rezignací před
rozmanitostí až nepřehledností „postmoderní situace“, se kterou se autorka pokouší vyrovnat
(13, 16nn), nebo zda lépe odpovídá rozmanitosti lidských typů (stvoření), a tedy je dokonce
45 příkazem pro dobrého pastora, má-li být jeho péče „zaměřená na klienta“. V závěru své práce
se kloní spíše k tomuto pohledu (284).

Je ovšem také zřejmé, že autorka vidí jasné proprium pastorační péče v triadické dimenzi víry (61n;
159; 260). Nelze říci, že psychotherapeutické koncepty zůstávají pouze u osobního vztahu mezi
50 terapeutem a klientem, i ony vědí o dimenzích, jež klienta přesahují (např. 256), křesťanská

víra však může tuto „dimenzi“ lépe popsat a konkretizovat v „Božím příběhu s člověkem“ (např. 32). Autorka se ovšem nespokojuje s tím, že by v oblasti péče existovaly „dvě ekvivalentní cesty“ (kap. 8.3), které by musely být v rozporu či napětí, nebo prostě vedle sebe, klade důraz na spolupráci odborníků různých profesí, jejichž kooperace by mohla mít docela konkrétní podobu „komplexní péče“ (273). Je trochu škoda, že autorka tento podnět nerozpracovala hlouběji, o multidisciplinárních týmech, které v řadě oblastí fakticky existují, totiž ví a mluví o nich, ale vyhrazuje je pouze oblasti „krizové péče“ (249).

Pro obdobný typ práce (a pro posouzení kvality, originality a přínosu) je důležité, jak je autor seznámen se stavem odborné diskuse na dané téma. Je nepochybné jak z vlastního textu předložené práce, tak ze seznamu literatury, že autorka se seznámila s relevantní domácí i cizojazyčnou literaturou obou oborů – poimeniky a psychoterapie. Nejspíš jen obávám z toho, aby práce kvantitativně nepřerostla rozumnou míru, lze přičíst skutečnost, že autorka se nevěnuje podrobněji dějinám svého tématu. Pouze zmíní „odborný diskurs v předchozích desetiletích“ (23), ale spíše jen deklaratorně, není nijak popsán obsah či okruhy diskuse. Jsou běžně užity některé termíny (Pastoralpsychologie, therapeutische Seelsorge, pastoral counseling), ale není nikde odkázáno na odpovídající literaturu či poznámku ohledně jejich vzniku. Spíše jsou samozřejmou součástí celé práce. Autorka vychází z toho, že v posledních letech ani přes plodnou literární tvorbu v oblasti pastorační nevyšla monografie či hlubší sonda k tématu vztahu v pastorační (9; 23; zdůrazněno znovu v závěru, 282).

Je ovšem otázkou, jaká kritéria užila autorka pro toto tvrzení, zda – a do jaké hloubky – pojednávají či nepojednávají publikace k danému tématu o vztahu. Protože například zmíněná (zcela okrajově a nikoliv jako primární pramen) Klessmannova velmi rozsáhlá, ba monumentální Pastoralpsychologie (z roku 2004; viz seznam literatury) popisuje pastorační komunikaci jako komunikační dění. Podoby, vlastnosti, možnosti či podmínky komunikace se pokouší vysvětlit na téměř 700 stranách. Přičemž termín „komunikace“ považuje za téměř synonymum termínu „vztah“ (podobně sama autorka na str. 67). Rovněž je možno zmínit práci Chr. Morgenthalera a jeho systemický přístup (v disertaci 217nn), který bývá považován za určitý průlom v oblasti pastoračních teorií, neboť klade důraz nejen na individuum pastoranda, ale rovněž na celou síť jeho vztahů.

V anotaci autorka zdůrazňuje, že práce „bude zasazena do kontextu dalších disciplín“ (9), mezi nimi zmiňuje antropologii a sociologii náboženství. Ze samotné práce i z bibliografického seznamu je patrné, že toto předsevzetí naplnila. Můžeme se však ptát, zda dostatečně (z oblasti teologické antropologie najdeme pouze jeden titul, z oblasti přímo sociologie náboženství nenalezneme vlastně titul žádný, pouze jeden od T. Halíka a od D. Lyona, z klasiků oboru, jako např. Luhmann, Luckmann či Berger necituje žádného). Z oblasti antropologické se lze ptát, jak autorka chápe terminologii duch – duše – tělo, které občas užívá (má na str. 172 na mysli duševní či duchovní život, nebo termíny považuje za synonyma?) a v diskusích o pojetí pastorační bývá hojně diskutována. Již proto, že nebývá shodně hodnocena ve všech křesťanských tradicích a ve všech dobách. O to více by si žádala vysvětlení nenápadná, ale o to významnější poznámka (30⁶³): „Pokud se jedná o antropologickou danost, je přirozené, že lidé vyhledávají pastýřské doprovázení, a pokud si této své danosti nejsou vědomi, pak přijímají např. alternativní doprovázení skrze pomáhajícího pracovníka, psychologa, psychoterapeuta atd.“ Co je míněno „antropologickou daností“? Je vskutku „přirozené“ to, co autorka zde tvrdí? Lze tuto skutečnost nějak doložit? Jaký obraz člověka zde autorka vytváří?

Jako opora pro úvahu, kdo je vlastně „člověk dneška“, jí slouží především dva autoři, filosofové a sociologové Z. Bauman a G. Lipovetsky. Vykreduje jejich pomocí dnešní obecné problémy a mentalitu člověka i společnosti a se závěry zde nejspíš vyjádřit souhlas. Trochu problematicky působí některá zobecňující tvrzení, která by bylo třeba doložit patřičnými výzkumy (u nás se „zvyšuje procento lidí, kteří nejsou vnitřně spokojeni s kvalitou a perspektivou vlastního života...“, 12). Problém spočívá v tom, že takový obraz o „člověku dneška“ vytváří jeho negativní až defektní obraz, na který je odpovědí jen víra či církve (17). Je nepochybné, že z pozice víry se může jevit, že člověk bez víry „může mít sice subjektivně pocit svobody, ale de facto svobodný není“ (tamtéž), ale nelze to vydávat za obecnou pravdu. V závěru práce se vyjadřuje poněkud opatrněji („pastorace může přispívat“, křesťané mohou „nabízet“ atp., 285). Přesto mnohde volí autorka při vlastním porovnání pastoračního a psychoterapeutického přístupu způsob, jakoby chtěla vytvářet určitou apologii křesťanské praxe, která dnes dělá vlastně vše, co praxe psychoterapeutická (viz např. kapitola 6.3: nahlašuje souhrn specifík terapeutické skupiny, ale vlastně jen konstatujete, že je to podobné životu v církvi). Avšak asi jen na jednom místě autorka sáhne k radikálnímu vyjádření: „Problémem pro poimeniku nepřijatelným, který se objevuje a zůstává ve všech terapeutických přístupech ... je nárok člověka na absolutní, svrchovanou kontrolu nad svým emocionálním růstem, nad veškerými změnami. Identita je lidský majetek, ve všem.“ (255) Zda to takto radikálně tvrdí „všechny terapeutické přístupy“, by bylo třeba lépe doložit. A zároveň to vzbuzuje otázku, zda ona zmíněná kooperace mezi pastorcí a psychoterapií (273), je pak vůbec možná.

K výše naznačenému dojmu duálního vidění světa přispívá i jiná skutečnost: Autorka se na jedné straně zcela oprávněně ptá, kdo je „člověk dneška“, jaký je „svět“ atp., aby do takto popsané situace zakreslila jednotlivé pastorační i terapeutické koncepty. Na druhé straně se domnívá, že „pastýřská služba jakožto podporující služba k víře a pro víru se v prostředí současné české společnosti může jevit jako okrajová, specifická služba určená úzkému okruhu zájemců z řad členů církví“ (11), na řadě míst své práce autorka oprávněně konstatuje, že pastorace je skutečně církevní záležitost. Otázkou tedy může být, proč se stejnou intenzitou, kterou se věnuje analýze „současného člověka“ (nevěřícího, nekřesťanského), se nevěnuje také situaci v církvích. Jednak na toto téma existuje řada studií (v Německu se každých deset let koná velmi důkladný kvalitativně-quantitativní výzkum mezi členy církví), jednak by se tím lépe naznačilo, že církve zřejmě v mnohém ohledu nežijí stranou trendů v okolní společnosti.

Již výše bylo zmíněno, že autorka samozřejmě vidí a dokáže odlišit proprium pastorace. Avšak nikde se vlastně nesetkáme s kritickou otázkou, zda je v křesťanské pastorcí vše v pořádku, zda by si ona nezasloužila nějakou kritiku ze strany psychoterapie. Není nic, co má psychoterapie „navíc“? Nad užitým citátem, který odmítá, že náboženství „vede k závislosti a umocňuje vznik emocionálních problémů“ se autorka nijak nepozastavuje, resp. je s ním zjevně plně srozuměna. Jen velmi cudně a v poznámce naznačí, že mohou v rámci pastorace vzniknout některé problémy (278⁸⁹²), mající většinou zdroj v tom, že my křesťané „určitým jevům rozumíme po vlastním způsobu“. Pravda, některé koncepty pastorace (nouthetický, 115) odmítá. Jde zřejmě pouze na vrub školitele, že autorku nedokázal výrazněji upozornit na současně vznikající disertační práci „Vznik a sanácia deformít konceptu osobnej viery determinovaných specifíkami v osobnosti veriaceho“, která se právě na tyto otázky zaměřuje.

Za pozitivum práce je jistě možno považovat úsilí, které autorka věnuje rozhovoru s biblickým svědectvím. Uvádí řadu textů, pokouší se celou svou práci zasadit do biblického kontextu (např. celá kapitola 2). Celá řada literárních titulů je pokusem o výklad biblických míst, které souvisí s tématem. Můžeme ovšem opět klást otázku, jakým způsobem autorka s biblickými texty zachází, které volí a zda je zvolený způsob dostatečný a adekvátní. Nápadné je to například již u termínu, kterým autorka bude označovat „osobu přijímající

duchovní podporu“ (20). Název „ovečka“ nepovažuje za vhodný, „neboť konotuje další významy, a nadto se jedná o femininum“. (Zajímavé, že jejímu rozhodnutí pro termín „pastorand“ nevadí, že se jedná o maskulinum.) Ale: Jaké „další významy“ má autorka na mysli? Neměla by právě v práci o vztahu v pastoraaci věnována zvláštní pozornost těmto termínům, které vztah (a často i obsahovou stránku) vyjadřují? Není termín ovce biblický? Proč není vhodný? Podobně je to ovšem s termínem „pastýř“, který autorka téměř bez problému ztotožňuje s biblickým termínem pastýře. Že je v Bibli tento termín podán diferencovaně, že se na adresu pastýřů snaší značná kritika, ponechává bez povšimnutí. Podobného podrobnějšího exegeticko-teologického rozboru by si zasloužil termín „charisma“, o který se autorka častěji opírá (např. 129).

V návaznosti na tyto otázky se lze ptát i dále, jakým autorka zpracovává své literární zdroje, resp. jak postupuje ve své práci celkově. Nelze vznášet pochybnosti ani nad množstvím, ani nad kvalitou či znalostí uvedených pramenů. Některé jednotlivosti z této oblasti byly již zmíněny. Celkově se však jeví užívání citátů – biblických i literárních – jako problematické. Často se nelze zbavit dojmu, že stálé hromadění někdy velmi dlouhých citátů k jedné tezi má jen potvrdit, co je buď obecně známé, nebo autorka ví již předem. Citáty neužívá v žádné polemice, neproblematizuje žádné výpovědi, jen stěží můžeme hovořit o kritické práci s texty. Rozsáhlé citáty vlastně jen posouvají k dalším tématům či myšlenkám, aniž autorka dá najevo, zda pro ni samotnou byly objevné či v rozporu s jejím přesvědčením nebo přesvědčením jiného autora. Některé převzaté teze (například vícekrát v různém kontextu citovaná definice E. Thurneysena, že pastoraace je zvěstování Slova jednotlivci), nebo dokonce kategorie (např. katalog kompetencí od D. Nauer, 132n), nejsou ani zařazeny do kontextu daných koncepcí, ani kriticky pojednány, jen konstatovány. V tomto smyslu by práci nejen obohatilo, ale přispělo by k lepšímu porozumění, kdyby své hlavní autority zařadila do kontextu daných oborů a historicky je zařadila. Mohli bychom také poukázat na to, že například celý výklad o „biblickém kontextu“ duchovní péče, je z velké části převzat z díla D. Bonhoeffera, Život v obecnství (pozitivně je třeba uvést, že toto dílo autorku evidentně inspirovalo), ačkoli kapitola evokuje představu, že půjde o autentický biblicko-exegetický výklad. Tento způsob práce je možná příčinou toho, že čtenář není ponechán na pochybách o postojích autorky předložené práce, ale některé věci zůstaly poněkud nedořešené. Mezi nimi například vlastní cíle pastoraace, které občas zaměňuje s „důvody“ pastoraace (256). Tyto kritické připomínky nic nemění na skutečnosti, že autorka takto shromáždila množství poznatků, literatury, názorů, které podle svého klíče utřídila a předložila čtenáři.

Po formální stránce je předložená disertace zpracována na dobré úrovni. Za poslední číslicí desetinného dělení kapitol se obvykle nedělají tečky. Drobné „překlepy“, nedokončené či nesrozumitelné věty, jdoucí nejspíš na vrub počítačovému zpracování (kopírování, mazání a přemísťování citátů atp.), nijak výrazně neruší celkově dobrý dojem z tak rozsáhlé práce.

Práci doporučuji k obhajobě.

Ladislav Beneš, Dr.

UK ETF

Katedra praktické teologie

V Pardubicích, 19. 9. 2014